

MITOLOGII

ALEXANDRU BUDAC

Personalitatea și opera lui Culianu sunt încă învăluite, la nouăsprezece ani de la tragica sa dispariție, în tăcere. Despre el se spun cam aceleași lucruri, devenite între timp clișee: a fost un discipol al lui Eliade, a manifestat un interes deosebit pentru magia Renașterii, a scris și câteva proze de valoare îndoielnică, în genul lui Eco, este autorul unor virulente pamflete la adresa culturii române și a conducerii politice instaurate imediat după 1989, a murit asasinat într-o toaletă publică de la Divinity School, University of Chicago. Deși lucrările sale au fost editate constant în toată această perioadă împreună cu un aparat critic consistent, enorma contribuție științifică a profesorului Culianu rămâne ignorată, atât la noi, cât și în Occident. Din câte știu, nimeni nu i-a dus mai departe, și nici nu i-a revizuit temeinic teoriile privitoare la magie sau gnoze. În mod miraculos, așa spune, intuițiile și viziunile istoricului religiilor și-au găsit o expresie neașteptată printre faldurile fanteziei, în câteva romane de John Crowley, el însuși un scriitor deosebit de înzestrat, dar fără succes la public.

Culianu este studiat și comentat mai cu seamă de către pasionați, în acel gen de cercuri restrânse formate în jurul autorilor underground de cărți cult. Nu de puține ori e tratat ca un soi de profet New Age, iar asasinarea lui devine mereu subiectul diverselor teorii ale conspirației. Faptul că Ioan Petru Culianu a fost apreciat și chiar s-a bucurat de sprijinul unor intelectuali de imens prestigiu precum Ugo Bianchi, Elémire Zolla, Moshe Idel sau Harold Bloom, nu reușește să schimbe atitudinea reținută față de o operă a cărei anvergură încă nu o putem cuprinde. Tocmai de aceea, *Ultimul Culianu*, recentul studiu al lui Horia-Roman Patapievicu nu constituie doar o apariție bine-venită, ci și una necesară.

Cele mai provocatoare cărți ale lui Patapievicu sunt cele unde se dedică exclusiv autorilor care-l pasionează. Polemica de natură politică, aspra critică a postmodernismului, definit mereu drept o ideologie, duelurile cu adversarii de idei dispar, iar locul le este luat de un ton admirativ și cald. Erudiția vie îi servește atunci pentru o mai corectă evaluare, nu pentru confruntare. Iese astfel la iveală o autentică plăcere de a citi și de a interpreta ce face să devină captivante chiar și argumentările dificile. Am apreciat în mod deosebit *Ochii Beatricei*, în primul rând pentru că, deși nu propune o abordare estetică a *Divinei comedii*, spune mai multe despre Dante decât unele studii de critică și teorie literară preocupate mai degrabă de propriile conceptualizări decât de capodopera poetului florentin. La fel ca *Ochii Beatricei*, *Ultimul Culianu* este o carte despre geniu. Astăzi, noțiunea de "geniu" e discreditată, mai cu seamă din pricina ideologilor de ambele orientări. Dinspre stânga, a vorbi despre înzestrări intelectuale ieșite din comun a devenit periculos, incorect politic, dăunător mentalității egalitariste. Dinspre dreapta, geniul creator trebuie să treacă proba

moralității, să ne facă și pe noi mai buni, și asta în ciuda faptului că Immanuel Kant a tranșat definitiv problema în veacul al XVIII-lea, când ne-a demonstrat cu legendara sa rigurozitate germană că înzestrările cognitive și simțul moral nu merg întotdeauna în aceeași direcție.

Cartea cuprinde o riguroasă și concisă prezentare a creației științifice a profesorului de la Chicago și o viziune personală asupra destinului intelectual al acestuia. Analizarea fiecărei lucrări semnate de Culianu presupune un cadru interpretativ ale cărui particularități sunt stabilite de la început. Rezultatul se concretizează într-un important *companion* plus o explicație inedită privitoare la semnificația operei și soartei autorului. Câteva dintre textele adunate aici îmi erau familiare, întrucât au însoțit unele ediții ale cărților lui Culianu sau au apărut în volume colective dedicate lui, însă acum am putut să-mi fac o impresie definitivă despre felul cum Patapievicu înțelege o formidabilă traiectorie intelectuală.

Argumentația se înscrie pe două coordonate: 1) în creația lui Culianu există o ruptură – "cezură" e termenul folosit de autor – metodologică fundamentală ce are consecințe de natură epistemologică, în sensul că profesorul nu doar își revizuieste concepțiile de tinerete, ci își schimbă radical modul de abordare al obiectului său de studiu și, odată cu el, instrumentele de cercetare; 2) această a doua fază a parcursului intelectual al lui Culianu presupune o putere de sinteză atât de pătrunzătoare și de complexă încât desăvârșirea ei ar fi impus o reevaluare a tuturor valorilor similară celei profetite de Nietzsche. Când acest lucru amenința să se întâmple, "ceva de dincolo de el îl amuțește", întrucât rezultatul la care ajunsese avea toate șansele să devină o *clavis universalis* – o cheie de acces la tainele cunoașterii ultime. Așadar, sensul creației și morții lui Culianu se înscrie într-o logică imposibil de descifrat cu facultățile noastre cognitive imperfecte. Patapievicu preia un termen de la Blaga recontextualizându-l în propria sa argumentație, și numește acest fenomen de apărare a Absolutului de intruziunea umană "cenzură transcendentă".

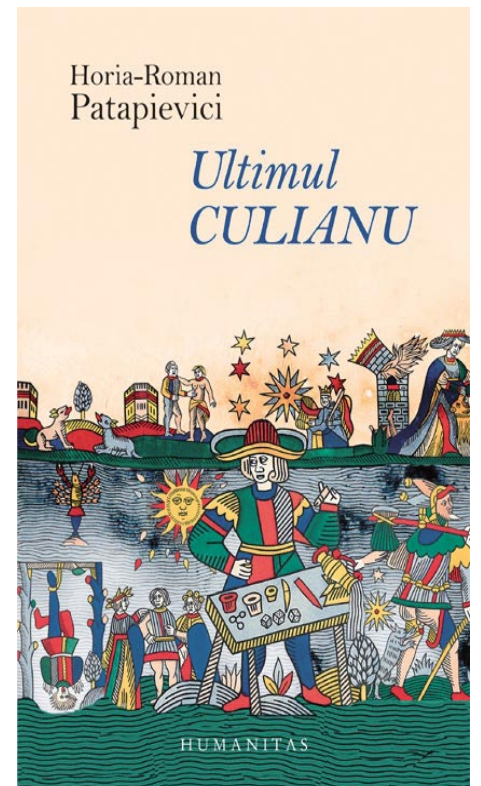
Precum în cazul altor gânditori geniali (Goethe, Nietzsche, Heidegger, Wittgenstein), în opera lui Culianu se poate identifica un moment de turnură. Desigur, aici intervin și anumite opțiuni de lectură. Mi se pare extrem de dificil să identifici precis când un intelectual de asemenea calibru începe să-și schimbe concepțiile, căci riști să fii prins într-o capcană în genul paradoxului grămezii. N-am avut niciodată sentimentul că Wittgenstein din *Philosophische Untersuchungen* este radical diferit de cel din *Tractatus Logico-Philosophicus*, așa cum consideră unii specialiști în filosofia limbajului. Patapievicu nu ezită însă deloc și împarte ferm creativitatea lui Culianu în perioada cuprinsă între lucrarea de licență și *Eros și magie în Renaștere*, și perioada care începe odată cu finalizarea *Gnozelor*

dualiste ale Occidentului. Stabilește momentul cezurii în intervalul 1986-1990. Cercetările "primului Culianu" stau sub semnul încrederii în studiul cunoștințelor/ideilor și al posibilității identificării originii lor. În perspectivele sale se simte influența lui Max Weber, dar și a unor gânditori nonconformiști precum filosoful științei Paul Feyerabend sau antropologul Hans Peter Duerr. Sunt anii dedicați ascensiunii sufletului la cer, înțelegerii și descrierii funcțiilor sintetizatorului cardiac și manipulării cu fantasmate operate de către magicienii Renașterii.

Cercetările "ultimului Culianu" sunt dedicate aproape exclusiv gnozelor și călătoriilor în lumea de dincolo. El nu mai caută originea ideilor, ci încearcă să explice modul cum sunt generate. Descrie dualismul drept "proces de gândire", pe urmele lui Wittgenstein, care "spunea [în *Tractatus*] că filosofia nu este o doctrină, ci o activitate". Tot acum își perfecționează metoda morfodinamică, pentru a demonstra în ce fel sistemele gândirii umane (religie, știință, filosofie) iau naștere potrivit unor reguli elementare. Apelează la teoriile biologului D'Arcy Wentworth Thompson, la teoria haosului și geometria obiectelor fractale. "Ultimul Culianu" crede cu tărie în prezența obiectelor ideale în spațiul mental și în "unitatea absolută a minții". Metoda istoricului religiilor, dezvoltată cu puțină vreme înainte de moarte, urmărea să ajungă la o viziune unificatoare, transdisciplinară, a celor mai importante produse ale facultăților noastre cognitive. Ambițiile sale răzbat puternic și din proiectele nefinalizate: "Culianu voia să-și comunice teoriile (în care credea ca un iluminat) unui tip de om care nu există în nici o lume: este omul cu cap de savant, inimă de adolescent, curiozitate de experimentator, acribie de filolog, vastitate de computer, rapiditate de microprocesor, claritate de matematician și putere de a trăi orice fel de viață ca pe o tehnologie avansată proprie *cyborg*-ului. Nietzsche voia un Dionysos cu inimă de Christ. Utopia lui Culianu e mai vastă."

Horia-Roman Patapievicu susține teoria cezurii într-o manieră sigură, și dovedește nu doar o impecabilă cunoaștere a operei autorului studiat, ci și a influențelor asupra ei. Grăitoare în acest sens este analiza amplă dedicată cărții abandonate, *Iocari serio*, unde se regăsesc principalele teme la care Culianu a revenit constant în ambele faze ale creativității și unde transpar afinitățile cu un autor mai puțin cunoscut publicului nespecialist, și anume Giorgio Agamben. Deși axiomatică, expunerea din *Ultimul Culianu* nu este facilă, dar autorul are darul conciziei și reușește să-i facă unui cititor cultivat accesibile probleme cu înalt grad de dificultate. Am admirat mai cu seamă eleganta demonstrație matematică, bazată pe sistemul binar de numerație, a genezei arborelui gnostic prezentată (și ilustrată) în Capitolul II. Datorită ei, metoda lui Culianu mi-a devenit limpede.

Înainte să spun câteva cuvinte despre "cenzura transcendentă", așa vrea să fac o remarcă. Am descoperit că "deformările

matematice" ale lui Thompson – folosite de el pentru a explica, în *On Growth and Form* (1919), în ce fel anumite fenomene naturale se pot obține unele din altele – au fost preluate de geneticianul Richard Dawkins. Sunt invocate în cartea sa din 1996, *Climbing Mount Improbable*, unde prezintă rezultatele prelucrării lor computerizate pentru a obține un muzeu virtual al tuturor cochiliilor, dar și unul al tuturor formelor animale care există, au existat și, probabil, vor exista. Cu alte cuvinte, Dawkins folosește același principiu morfodinamic, dar, spre deosebire de Culianu, îl aplică strict în domeniul geneticii. Concepția lui privitoare la transmiterea cognitivă (teoria memelor) este infinit reducionista comparativ cu viziunea profesorului de la Chicago. Faptul că mecele sunt ridicare la rang de principiu explicativ în vreme ce modul de a înțelege lumea propus de Culianu e dat uitării spune enorm despre timpurile pe care le trăim.

"Cenzura transcendentă" nu se demonstrează (e de bun simț să nu recurgi la argumente raționale pentru a o susține), însă întregul eșafodaj teoretic privitor la cezură se sprijină pe ea. Cu alte cuvinte, este un postulat. Mărturisesc că am rezerve față de el, nu pentru că-l consider eronat, ci pentru că sunt o natură profund sceptică. Inițial am crezut că Patapievicu recurge la un ingenios artificiu retoric, dar el creează, de fapt, o mitologie.

Wittgenstein a fost primul care a înțeles că existența inconștientului freudian nu este demonstrată, ci postulată. Paradoxal, cel mai ambiguu concept al psihanalizei a ajuns să fie invocat de toată lumea. Filosoful vienez aprecia la Freud faptul că a creat "o mitologie puternică" – suntem prizonierii propriilor noastre istorii de familie, dar putem deveni veritabili eroi dacă reușim să ne eliberăm de acestea și de complexe aferente. Succesul psihanalizei se datorează poveștii pe care terapia o spune fiecăruia dintre noi. Senzația mea este că Patapievicu spune la rândul său o poveste: Culianu a fost răpit dintre semeni de o forță divină, pentru că, aidoma oricărui profet, a văzut ceea ce nu le este muritorilor îngăduit să vadă. A comis un *hybris*. Nu știu dacă această mitologie este puternică, dar, fără îndoială, este frumoasă.